

Час теперішній

Тетяна Белімова

УДК – 821.161.2+82-91

АЛХІМІЯ СЛОВА: ВИМІР СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО БЕСТСЕЛЕРА

У статті розглянуто основні риси бестселера, його проекцію і сприйняття в українському гуманітарному просторі. Окреслено розвиток національного бестселера, поява якого стала можливою у зв'язку з масовим книгодрукуванням в Україні та виходом на книжковий ринок великих видавництв.

Ключові слова: бестселер, топ продажів, хіт продажів, тираж, масова література.

Tetiana Belimova. Alchemy of Word: Study of Modern Ukrainian Bestseller

The article considers the main features of bestseller, its projection and perception within Ukrainian humanities. The author outlines main features of national bestseller, which emerged due to mass book printing, which started in Ukraine, and access of major publishing houses to the book market.

Keywords: bestseller, top sales, hit sales, circulation, mass literature.

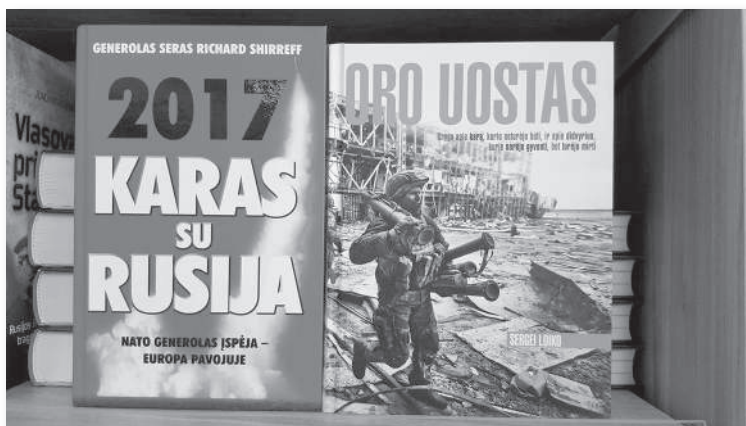
Сьогодні, коли літературний процес і книговидання в Україні розвиваються надто швидко, усе відчутнішим видається розрив між їх живим творенням та науковим осягненням. Ідеться не про банальну констатацію того факту, що нині бракує фахової критики та критиків. Цілком зрозуміло, що охопити розмаїття творів і жанрів, які з'являються щорічно книжковими виданнями в Україні, не під силу жодному літературознавцеві, водночас означити загальні тенденції та кон'юнктуру сучасного літературного процесу цілком можливо. Очевидно, що найбільш загадковим явищем у сучасному літературному процесі був і є бестселер, що в його назві закладено найбажаніші речі для будь-якого письменника – успіх і масові тиражі.

Поняття “бестселер”¹ запозичене із західної культури, як, власне, і “топ продажів”² та “хіт продажів”³, воно походить “зі США, де й зафіксоване перше вживання цього терміна (1889 рік, газета “The Kansas Time & Star”). У 1895 році Гаррі Тьюрстон Пек став друкувати – спочатку щомісяця, а згодом щотижня – у журналі “Букмен” списки книг, які добре продавалися в американських містах. Пізніше публікація списків бестселерів розповсюдилася в Європі – у Великобританії, Франції та інших країнах” [11, 125]. В етимології цього терміна закладена пряма прив'язка до математичного (економічного) обчислення реальних прибутків від реалізації тексту, який став книжкою і перетворився на предмет комерційних торгів, а також вказівка належності до масової культури. Не йдеться наразі про літературознавчі категорії. У західному літературознавстві про масову літературу, починаючи з 1950-х років, говорять, удаючись до

¹ Бестселер (з англ. *bestseller* – який добре продається) – популярна книжка, котра потрапила до списку тих, що найбільше продаються.

² Топ продажів (з англ. *top* – table of processes – перелік професіоналів або найвищих досягнень) – верхні позиції рейтингів (наприклад, топ-10, топ-100).

³ Хіт продажів (з англ. *hit* – удар, влучання або бомба) – поняття, запозичене з сучасної музики, яке швидко поширилося на всі галузі мистецтва та культури, пов'язане з найбільшою популярністю й великими тиражами.

**Книжка С. Лойка “Аеропорт” (2015)
у литовському перекладі в аеропорту Вільнюса (фото травня 2017 р.)**

термінів, близьких до маскульту. Зосібна, Г. М. Маклуен¹ запропонував вивчати масову культуру в її власних термінах, коли вона розглядається як система комунікацій, відтак аналіз інтелектуального й морального змісту втрачає свою актуальність. Будь-який твір мистецтва передусім постає у вигляді повідомлення та предмету споживання, попит на який, крім власне його автора, формує величезна армія професіоналів – рекламних агентів, видавців, режисерів, художників, дизайнерів, журналістів, учених.

Очевидно, така амбівалентність, притаманна природі бестселера, коли художня вартість відходить на другий план, а комерційний зиск – на перший, зумовила той ряд упереджень, із яким поставилися до самого явища в українському літературознавстві, щойно воно заявило про себе в середині 90-х років ХХ ст. Не останню роль тут відіграла й хронічна недовіра до масової культури, котра сприймалася прямою загрозою існуючим традиційним літературі й культурі, що мислилися як елітарні та єдино можливі в суспільстві, навіть як священні обереги та успадковані національні цінності. Така засторoga не була позбавлена реального підґрунтя, оскільки рубіж ХХ – ХХІ століть і справді позначений засиллям іншомовного маскульту, що його нав’язувала російська імперія своєму колишньому домініону. Тому українські літературознавці нерідко розглядали явище бестселера як неминучу даність, визнавали його існування, проте ніколи не робили об’єктом своїх розвідок. Зокрема, Ю. Ковалів зазначав, що “бестселер <...> – книга, яка видається масовим тиражем, враховуючи невибагливий читацький попит чи комерційні інтереси, часто зумовлені модою, сенсаційною темою; зазвичай має м’яку обкладинку <...> Спочатку до списків [тут автор говорить про списки бестселерів – Т. Б.] залучали лише книги егалітарного середовища, які в 20-х ХХ ст. переважали майже втричі власне художню літературу <...> Надзвичайно популярною були Біблія, “Кишенькова книга про догляд немовлят” Б. Спока, Вебстерів словник англійської мови, “Книга рекордів Гіннеса” та “Чарівник із країни Оз” Ф. Баума, книги у твердих обкладинках з творами на еротично-

¹Герберт Маршалл Маклуен (англ. Herbert Marshall McLuhan, 21 липня 1911 – 31 грудня 1980) – канадський філософ, філолог, літературний критик, дослідник впливу медіа як засобів комунікації на аудиторію. Основні його праці: “Механічна наречена: Фольклор індустріальної людини” (1951), “Галактика Гутенберга: Становлення людини друкованої книги” (1962), “Розуміння медіа: Зовнішні розширення людини” (1964). Здобув широку популярність завдяки дослідженню впливу засобів електронної комунікації на формування людини та суспільства, зокрема концепції глобального села. Його ідеї мають важливе значення для розуміння розвитку сучасної цивілізації як глобального суспільства, котре “абсолютно забезпечує незгодженість за всіма питаннями” [6].

романтичну, псевдоісторичну, кримінальну, детективну, окультну тощо тематики” [5, 125]. Отже, визначення бестселера формувалося впродовж тривалого часу, зазнавало різноманітних перетворень, накладалося на поняття “*класика*”, “*сакральні тексти*”, які через етичні та технічні причини перебувають поза межами цього поняття. Спеціалізована наукова література сьогодні також не розглядається в межах бестселера, хоча може потрапляти до топів продажів і навіть очолювати їх, також може бути хітом продажів.

Бестселер слід відрізнити від *популярних творів*, так званих “бестселерів-одноденок”, які, маючи високі накладки, з різних причин швидко сходять із літературної сцени та не перевидаються (суспільний інтерес до таких книжок досить часто зумовлений навкололітературними чинниками, актуальною для суспільства темою, соціальним статусом чи поведінкою автора тощо). Отже, бестселер – це насамперед художній твір, у якому відповідається захоплива історія, здатна потрясти, здивувати, розчулити, навчити, змусити співпереживати. Такі оповіді досить часто стають відомими далеко за межами тієї країни, у якій вони постали. Це можна легко простежити на прикладі *світового бестселера* – підліткового фентезі англійської письменниці Дж. Роуллін про Гаррі Поттера. Стрімка популярність цього героя надихала письменницю на створення все нових і нових книжок (1997 – 2007), які відразу перекладалися іноземними мовами, зокрема й українською, а пізніше лягли в основу сценарію 8 фентезійних фільмів. Септологія про Гаррі Поттера вийшла загальним накладом понад 400 мільйони примірників і стала лідером продажів серед серій романів. Нині світовими бестселерами найчастіше стають художні твори, які тяжіють до фентезі, антиутопії, фантастики: серія фентезійних романів “Сутінкова сага” (2005 – 2010) С. Майер, антиутопія-трилогія “Голодні ігри” (2008 – 2010) С. Коллінз, антиутопія-тетралогія “Дивергент” (2011 – 2013) В. Рот. Утім така жанрова специфіка не має виняткових прав на популярність. Часом важкі для сприйняття тексти, присвячені непростим питанням, також мають масові накладки та визнання. Роман-сповідь “Над прірвою у житті” (1951) Дж. Селінджера зайняв 15 позицію рейтингу “100 найкращих книжок усіх часів”, укладеному часописом “Ньюсвік”¹, а гостросоціальний роман “Над зозулиним гніздом” (1962) К. Кізі посів 58 номер цього ж списку. Обидва твори не лише стали бестселерами, а й неодноразово екранізувалися, за їхніми мотивами відбувалися театральні вистави, постановки та перформанси, писалися малярські та музичні твори. Мелодраматичні історії надзвичайного кохання так само здатні потрясти мільйони читачів. У такому контексті постає постмодерністський роман-сповідь “Кохання живе три роки” (1997) Ф. Бегбедера, який приніс авторові шалену популярність і пізніше був екранізований (2012). Твір подібної жанрової спрямованості “Самотність у мережі” (2001) Я. Вишневського, екранізація якого відбулася 2006 р., здобув визнання і славу не лише в рідній для автора Польщі, а й у цілому світі, і це дає надію українським авторам також досягти успіху. Еротична трилогія “П’ятдесят відтінків сірого” (2011 – 2012) Е. Л. Джеймс потрясла не лише США, де книжка видалася вперше, – понад 60 мільйонів примірників розійшлися багатьма країнами, а 2015 р. було екранізовано перший із цих романів. При тому, що все ж спостерігається певна жанрова закономірність, яка сприяє популярності та масовому поширенню творів, котрі претендують

¹ “Newsweek” (з англ. – новини тижня) – щотижневий американський журнал ліберального ухилу, один із трьох найбільших щотижневих журналів країни. Друкувався в Нью-Йорку з 1933 по 2012 рік. Виходив англійською мовою в США, Європі, Африці та Азії, на Близькому Сході. В інших країнах світу – 12 різними мовами. За поширенням і тиражем був другим найбільшим виданням серед тижневиків новин у США після журналу “Тайм” [9].

Рекламний банер із зображенням книжки Н. Гурницької “Мелодія кави у тональності сподівання” в київському метрополітені (станція метро “Хрещатик”)

на статус бестселерів, чітких формальних та змістових рамок немає. Не існує механізму переходу популярного твору в національний бестселер, а відтак і у світовий. Кожний такий випадок унікальний, проте типовим є яскрава історія, і не важить, чи вона буде розказана у формі антиутопії, як у романі “1984” (1949) Дж. Орвелла, а чи у формі історичного детективу, як у романі “Ім’я троянди” (1980) У. Еко. Головне, аби така оповідь захоплювала читача, а це неможливо без філігранно продуманого та випсаного сюжету, переконливих героїв, мовного багатства та ще безлічі чинників, які складають ідіюспиль справжнього майстра.

Складне й суперечливе осмислення бестселера в українському літературознавстві засвідчив круглий стіл, ініційований учасниками Творчого об’єднання критиків при НСПУ (3 квітня 2002 р.), під час якого обговорювалися романи В. Шкляра “Елементал” та “Ключ”. Один із учасників, В. Панченко, окреслив власне розуміння бестселера і дав оцінку “Елементалу” з такого погляду: “Я не уявляю, що бестселер може бути нудним, без тієї фабульної напруги, яка пов’язана з природною читацької цікавістю: “А що буде далі?”. В цьому сенсі у романі (*ідеться про “Елементал” – Т. Б.*) В. Шкляра все гаразд: він здатен тримати читача від початку до кінця” [13, 41]. Водночас Я. Голобородько несхвально оцінив як роман В. Шкляра, котрий чи не єдиний на початку 2000 рр. претендував на звання бестселера (“трохи бестселерне, але не рубіжне” [2, 47], так і зародження масової літератури в Україні, убачаючи в ній загрозу розвитку мистецтва: ““Елементал” – до певної міри симптоматичний роман, не тому, що спроможний стати справжньою подією в українській літературі, а тому, що дає можливість аналізувати, як західні художні стандарти починають опановувати українським літературним ґрунтом. Що ж, ми дійсно інтегруємося в пересічну й п’ятирозрядну літературно-мистецьку Європу, а світовий ринок митців-інтелектуалів буде й надалі розвиватися без нас” [2, 47]. Саме поява таких Шкляревих текстів, як “Ключ” та “Елементал” дала критикам підставу говорити про зародження українського бестселера, а також зробити певні прогнози щодо розвитку масової літератури. Думки були полярними – від схвалення й очікування подібних текстів до повного заперечення і звинувачення в копіюванні не найкращих зразків західної книжки. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що на початку 2000-х років поняття бестселера в його класичних вимірах неможливо було застосувати до української літератури, адже саме книговидавництво в Україні переживало не найкращі часи, і предмету розмови як такого ще не було. Утворилася ніби своєрідна пустота між письменниками старшого покоління (О. Гончар, П. Загребельний, Ю. Мушкетик

та ін.), твори яких у радянський період виходили велетенськими накладками, і дев'ятдесятниками (літературні угруповання “Бу-Ба-Бу”, “Червона Фіра”, О. Забужко, Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, Т. Прохаська та ін.), чиї твори були відомі вузькому навколофілологічному колу. Ці представники молодого покоління опинилися у своєрідному літературному анклаві насамперед через зруйновану систему книговидавання, до того ж у своїх творах вони часто вдавалися до засобів гротеску, профанації, іронічного обігрування, буфонади, алегорії, що було незрозумілим широкій читацькій аудиторії й не сприяло масовому поширенню подібних текстів. У цьому діалозі поколінь не було місця простому читачеві з його бажанням почути цікаву історію, а не стати співучасником з'ясування світоглядних розбіжностей авторів та зведення рахунків між ними. У цій порожнечі між різними поколіннями українських літераторів мала зародитися масова література, яка б відповідала попитам середньостатистичного читача, звісно, за умови появи видавництва, котрі б узялися обслуговувати кон'юнктуру книжкового ринку в Україні. “Український бестселер, – міркував ще один учасник круглого столу В. Даниленко, – повинен розірвати три кола, які зводять його до маргінального явища: вузьке коло українських філологів та літераторів, коло масового українського читача й, нарешті, коло українського російськомовного читача” [13, 43]. Даниленко в усьому мав рацію, окрім “кола, масового українського читача”, адже бестселер і є породженням такого “кола” і без величезних тиражів та “масового читача” просто не існує в природі. Водночас міркування критика продиктовані жалюгідним станом тогочасної української літератури, яка за десять років незалежності України перетворилася на цілком маргінальне явище. Без нормального книговидавання сама формула бестселера трансформувалася із “книжки, що вийшла масовими тиражами”, у формулу “надрукована книжка сучасного українського автора”, коли письменник самотужки шукав фінансування для власного видання, або у формулу “надрукована книжка сучасного українського автора, відзначена критикою/премією”. З такого погляду, першими українськими бестселерами (від часу проголошення Незалежності України в 1991 р.) можна назвати “Московіаду” (1993) Ю. Андруховича й “Польові дослідження з українського сексу” (1996) О. Забужко. Ці твори не мали масових тиражів, проте стали помітним явищем, оскільки їх автори переосмислювали світоглядний багаж українця/українки, успадкований від попередньої радянської доби, говорили про речі, що перебували під тотальною забороною упродовж десятиліть, переживали непросту ситуацію 1990-х років.

Початок 2000-х років в українській літературі ознаменувався новим етапом: відбувається зародження масової літератури в її сучасному розумінні, коли текст популярного жанру (детектив, фентезі, мелодрама, квазіісторичний роман, сімейна сага) видається великим тиражем (для сучасного книговидавання в Україні ця цифра становить 10 тис. примірників і вище). Досить часто такі книжки друкуються на неякісному папері, мають м'яку обкладинку, ніби вже своїм зовнішнім виглядом підкреслюючи, що не претендують на довготривале перебування в літературному процесі.

Розвитку маскультури в Україні сприяє заснований 1999 р. конкурс “Коронація слова”¹, задуманий організаторами як своєрідна протидія засиллю іношомовного контенту, зокрема й на книжковому ринку. “Коронація” відкрила

¹ Міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей “Коронація слова” заснований 1999 р. в Україні представниками діаспори Юрієм та Тетяною Логушами для сприяння розвитку українського книговидавництва, сценічного мистецтва та естрадної пісні. Конкурс відбувається щорічно з 2000 р., переможці нагороджуються преміями та спецвідзнаками в номінаціях “романи”, “п'єси”, “кіносценарії”, “пісенна лірика”, “твори для дітей”; прозові й поетичні книжки, відзначені конкурсом, виходять у престижних українських видавництвах.

імена таких популярних нині українських письменників, як А. Кокотюха, Люко Дашвар, І. Роздобудько, Г. Вдовиченко, О. Волков, Б. Коломийчук; серед її переможців були також В. Шкляр, М. Матіос, В. Лис та багато інших. Конкурс пропонує експертам, задіяним у першому етапі оцінювання текстів, що надійшли на розгляд, простий протокол визначення переможця, згідно з яким треба “перевірити” художній твір за кількома позиціями: 1. читабельність, 2. цікавий сюжет, 3. потенційна можливість стати бестселером. На фінальному засіданні журі, коли, власне, розподіляють премії та спецвідзнаки між попередньо відібраним рукописам, в обговоренні беруть участь передусім представники великих українських видавництв, котрі відразу розглядають надіслані на конкурс твори як потенційний продукт книговидання. Водночас до фінального оцінювання прозових текстів на “Коронації слова” завжди запрошуються відомі літературознавці – М. Жулинський, А. Ткаченко (неодноразовий голова журі в номінації “Романи”), С. Філоненко, В. Разживін, С. Підпригора та ін. Конкурс “Коронація слова” анонімний і не висуває жодних обмежень щодо потенційних учасників. Будь-хто, окрім авторів, які вже отримали гран-прі у своїй номінації, може подати рукопис на розгляд. Книжки, що вже вийшли друком, до участі в конкурсі не приймаються.

Поліпшення ситуації з книговиданням в Україні на початку 2000-х років так само сприяло розвитку масової літератури, готуючи ґрунт для національного бестселера. Поява в Україні таких видавництв, як “КСД”, “ВСЛ”, “Абабагамага”, “КМ”, “Нора-Друк”, “Фоліо”, “Брайт-Букс”, “Букрек”, “Мерідіан Черновіц”, “Піраміда” та ін. сприяла формуванню взаємодії між письменником і читачем. Людина, зацікавлена в читанні української книжки, легко знаходила “своє” видавництво, поділяючи його вибір іноземних та українських авторів.

Попри те, що книгодрукування в Україні успішно розвивається і щороку видається чимало сучасних авторів, реальні відомості накладів найчастіше залишаються прихованими. Очевидно, особливості оподаткування й сама економічна ситуація в нашій країні змушують видавців приховувати статистику, що утруднює розмову про бестселер, бо лишається тільки здогадуватися, який тираж має та чи та книжка. Видавництва дуже рідко вказують у маркуванні художнього твору його тираж, а якщо й роблять це, то досить часто свідомо занижують цифри. Вони хіба оголошують власні рейтинги продажів виданих за певний період книжок. Зазвичай, таку інформацію можна побачити на відповідних сайтах; інколи вона також озвучується на прес-конференціях, презентаціях нових видань, в інтерв’ю тощо. Розібратися в непростих підрахунках і визначити, хто ж лідирує на українському ринку книговидання, допомагають національні мережі книгарень “Є” та “Буква”. Якщо книжка сучасного українського автора опиняється в топі продажів котроїсь із цих мереж або ж очолює його, це вже свідчить про те, що вона претендує на роль бестселера, хоча не обов’язково ним стане. Останнім часом досить популярним є укладання довгих списків або переліків найкращих українських книжок “за останні 10 років” чи “за останні 5 років”, які зазвичай друкують (переважно в інтернеті на власних сайтах) медійні групи, телеканали, сайти новин тощо. Показовим тут є перелік “80 найкращих українських книжок за останнє десятиліття”, укладений і надрукований телеканалом “ZIK” на офіційному сайті компанії [8]. Такі промоакції активізують читацьку увагу, привертають її до популярних творів сучасної української літератури.

Історія кожного *національного бестселера* по-своєму унікальна й неповторна. У світі не існує жодного відомого механізму, який би забезпечив художньому творові любов читачів і високі накладі. Українські письменники теж не знайшли такого “філософського каменя”, хоча кожен, напевно, працюючи над новим

твором, сподівається на успіх, широке обговорення громадськості або й на відзначення премією. І все ж лише одиниці влучають в умовну “десятку”, у якій збігаються авторський талант і читацький інтерес. Перший такий художній твір – “Чорний Ворон” (2009) В. Шкляра, який майже відразу став національним бестселером. Цьому сприяла замовчувана до того тема повстанського руху проти нової окупаційної більшовицької влади, зокрема опору Холодного Яру 1918 –1921 рр. Водночас неабиякий резонанс викликала відмові В. Шкляра від Шевченківської премії у 2011 р. Офіційним приводом послугувала незгода режиму В. Януковича усунути одіозного українофоба Д. Табачника від керування МОН України (письменник висунув таку вимогу, скориставшись статусом лауреата). Проте було цілком очевидно, що В. Шкляр тим самим висловив протест новій окупаційній владі. Відтак інтерес до “Чорного Ворона” зріс у рази завдяки незламній громадянській позиції його автора. Головний редактор видавництва “КСД” С. Скляр у вересні 2014 р. на круглому столі з історичної прози, який відбувся на Форумі видавців у Львові, оголосила, що загальний наклад роману “Чорний Ворон” складав понад півмільйона примірників. Без сумніву, ця книжка очолила перелік національних бестселерів часів незалежної України.

Тема перепрочитання минулого – одна з основних у сучасному літературному процесі, коли письменники поруч із фаховими істориками, викладачами, вчителями, журналістами, культурними діячами відчувають себе причетними до поновлення правдивих відомостей української історії. Художнє слово найшвидше формує уявлення про певну подію, реалію чи особистість серед найширшої аудиторії. Тож цілком закономірним видається той факт, що саме історичні романи найчастіше стають національними бестселерами. Так роман “Солодка Даруся” (2004) М. Матіос, у якому чи не вперше в художній формі розказано правду про “визволення” західноукраїнських земель і приєднання їх до СРСР, сьогодні претендує вже на роль світового бестселера; твір перекладений сімома мовами, сценізований Івано-Франківським академічним обласним українським музично-драматичним театром ім. І. Франка, на фінальному етапі екранізації. “Музей покинутих секретів” (2009) – історичний роман О. Забужко, визнаний найкращою українською книжкою 2010 р. за версією журналу “Кореспондент”, пізніше відзначений Літературною нагородою Центральної Європи “Ангелус” (2013), поєднав оповідь про опір УПА на Західній Україні з його відголосками в нашому сьогоденні. Ще один історичний роман – “Століття Якова” (2010) В. Лиса — відзначений найвищою нагородою “Коронації слова”, відтворює широку панораму життя в Західній Україні упродовж непростого ХХ ст.; також вийшов великим накладом, неодноразово перевидавався; сценізований Волинським обласним академічним музично-драматичним театром ім. Т. Г. Шевченка, екранізований у 2016 р. У бестселері “Танго смерті” (2012) Ю. Винничука (премія “Книга року Бі-Бі-Сі”), змальовано долі чотирьох мешканців Львова – друзів, котрі належали до різних національностей, які почергово потерпають від радянської і нацистської окупацій, урешті зіштовхуючись із жорнами Янівського концтабору. Надзвичайно популярним став й історичний роман “Червоний” (2012) А. Кокотюхи, який “за тиражем в Україні <...> обігнав новий роман С. Кінга “Темна Вежа: Вітер у замкову шпарину” [12], екранізований 2017 р.

Тема Революції гідності та неоголошеної російсько-української війни нині займає одне з основних місць у літературному процесі. Непересічною подією став вихід у вересні 2015 р. роману “Аеропорт”, що належить перу американського військового кореспондента С. Лойка, який сам двічі відбув ротацию в ДАПу під час його героїчної оборони українськими військовими-“кіборгами”; пізніше

автор описав ці події, а також Майдан та анексію Криму сусідньою державою у своєму творі. Інтерес до “Аеропорту” був настільки значним, що під час Львівського форуму видавців стояла черга читачів до секції видавництва, у котрому вийшов роман. Незважаючи на те, що “Аеропорт” написано російською мовою (пізніше перекладено українською), він не лише очолив рейтинги продажів українських книгарень, а й став безумовним національним бестселером. Подібну картину бачимо й у зв’язку з виходом роману “Інтернат” (2017) С. Жадана, коли організаторам Львівського форуму видавців довелося орендувати приміщення Львівської опери для проведення презентації цього твору, яке однаково не вмістило всіх бажаючих почути про нову книжку популярного українського письменника – багато хто стояв на сходах та біля театру, щоб пізніше від присутніх у залі довідатися про подробиці заходу.

Жанрове розмаїття бестселерів завжди інтригує дослідників, оскільки з появою кожного такого твору в літературному процесі відкриваються все нові й нові можливості найрізноманітніших художніх ґатунків дивувати читачів. Таким вражаючим став роман “Культ” (2001) Л. Дереша, на момент виходу якого авторові заледве виповнилося 16 років; нині цей справді культовий молодіжний твір перекладений 6 європейськими мовами і щороку перевидається в Україні чималими накладками. Психологічна драма “Гудзик” (2005) І. Роздобудько (Гран-прі “Коронації слова”) полюбилася читачам небанальною історією взаємин, у 2008 р. книжку екранізовано. Роман “Село не люди” (2007) Люко Дашвар отримав II премію “Коронації слова”, також відзначений премією “Дебют року” від книжкового порталу “Друг Читача”; він поєднав у собі елементи мелодрами та соціального горору, щорічно перевидається. Підліткове фентезі “Гонихмарник” (2010) не лише принесло авторці Дарі Корній II премію “Коронації слова”, а й ствердило, що українські письменники спроможні вигадати захопливу історію, де органічно оживають давні українські вірування в надприродні сили та істоти, за цим бестселером створено аудіокнижку [4]. Унікальний досвід українського довгожителя ліг в основу роману “Многії літа. Благії літа” (2011) М. Дочинця: ““Заповіти 104-річного Андрія Ворона – як жити довго в щасті і радості” – неординарний бестселер, “тиха” сенсація, книжка, продана неможливим для України тиражем у 200 тис. екземплярів. І все це без рекламної підтримки, скандалу і гучної PR-акції. Некомерційно “задовга” назва, непоказна обкладинка, жанр, який важко визначити, тема – як жити довго і щасливо, проте таких тисячі... Який секрет успіху?..” [7] – інтригує одна з найбільших інтернет-книгарень в Україні “Yakaboo.ua”, додаючи на обкладинку книжки Дочинця на своєму сайті позначку “хіт продажів”. Технотрилер “Бот” (2012) М. Кідрука – це книжка, яка “серед українців викликала справжній ажіотаж: стартувавши на шістнадцятій позиції у ТОП-20 книгарні “Є”, за 2 тижні піднялась на другу позицію, перший наклад розійшовся менш ніж за 2 місяці з дати виходу, а через 10 тижнів після виходу книга трималась у ТОП-10 основних книготоргових мереж України (“Є”, Читайка, Епрік, Читай-город)” [1]. Любовний роман “Мелодія кави у тональності кардамону” (2013) Н. Гурницької унікальний тим, що не лише ввів письменницю в сучасну українську літературу, а й зробив вельми популярною, адже майже відразу потрапив до переліку найбільш читаних книжок; за неповних чотири роки книжка вийшла накладом у понад 100 тис. примірників; за побажанням читачів письменниця написала продовження любовної історії, яка сподобалася багатьом, – роман “Мелодія кави у тональності сподівання” (2016). Гостросоціальний роман “Оформляндія, або прогулянка в зону” (2015) Маркіяна Камиша цілком можна було б назвати травелогом, аби не жах від усвідомлення тієї небезпеки, якій щоразу автор піддає власне життя, здійснюючи чергову мандрівку до Чорнобиля: “Книга

увійшла у ТОП-5 особистого читацького рейтингу кінорежисера Мирослава Слабошпицького. У квітні 2016 року опублікована у Франції, у видавництві Arthaud (Groupe Flammarion), під назвою “La Zone”, книга набула неабиякого розголосу та захопливі відгуки культових французьких ЗМІ, серед яких Marianne, Lesinrocks, VSD, Le Nouvel Observateur, 20minutes, France culture, TF1, Le Point та інші. Часопис Monaco Hebdo включив “Оформляндію” у список “вибір місяця” [10]. Трапляються неординарні випадки, коли бестселерами стають збірки оповідань, надто на тлі зауважень українських видавців, що мала проза в Україні не має попиту і видавати її комерційно не вигідно. Спростовує таке твердження збірка “Теплі історії до кави” (2012) Н. Гербіш, яка очолила топ продажів книгарні “Є” і здобула любов і визнання читачів. Так само колективна збірка “Львів. Смаколики. Різдво” (2016) тривалий час очолювала топ продажів цієї книгарні, потіснивши переклади таких світових бестселерів, як “Дівчина у потягу” (2015) П. Гукінз та “Чотири після півночі” (1990) С. Кінга; перший наклад збірки в 15 тис. примірників продано менше ніж за місяць.

Українське літературознавство поки що поверхово розглядає проблему бестселерів, ігноруючи той факт, що ці твори полюбилися багатьом українцям, і вже одне це змушує замислитися та більш докладно розглянути їх природу. Не можна упереджено маркувати масову літературу як художньо неважливу, попередньо не ознайомившись із текстами, які підпадають під це визначення. “У нас активно купують детективи, бойовики, трилери, навіть таку “нішеву” літературу, як вестерн та горор. – слушно зазначає А. Кокотюха. – Якби було інакше, сюди б з Росії ці книжки просто не завозили в таких товарних кількостях. Отже, Україна – споживач такого товару, споживач як бестселерів-одноденок, так і бестселерів світових, перевірених часом. Проте дивним і незрозумілим мені чином Україна НЕ ВИРОБНИК [підкреслення А. Кокотюхи – Т. Б.] таких бестселерів” [3]. Звісна річ, в Україні жоден національний бестселер не може вийти тиражем в 1 мільйон примірників, проте українське книговидавництво розвивається, і болісна констатація 2010 р. (саме тоді вийшла цитована стаття А. Кокотюхи) відсутності популярних творів нині видається не такою вже й катастрофічною. За останні десять років з’явилося чимало цікавих, художньо вправних творів, що впевнено претендують на роль національних бестселерів. Думаю, після завершення неоголошеної війни в Україні, із поліпшенням економічної ситуації взаємодія “письменник – читач” значно покращиться, а отже, сучасний літературний процес отримає й нові цікаві історії, які вже напевно розійдуться чималими накладками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бот* – перший український технотрилер, написаний українським письменником та мандрівником Максимом Кідруком. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%82_\(%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%82_(%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0))
2. *Голобородько Я.* Ретрансляція кітчу (“Елементал” Василя Шкляра) // *Слово і Час*. – 2003. – №2. – С. 45–47.
3. *Кокотюха А.* Що таке “український бестселер”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/column/2010/08/25/082719.html>
4. *Корній Д.* Гонимарник. Аудіокнига. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=iazQxgDoBwc>
5. *Літературознавча енциклопедія.* У 2 т. / Автор-укладач Ю. Ковалів. – Київ: ВЦ “Академія”, 2007. – 608. (Енциклопедія ерудита).
6. *Маршалл Маклуен.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wikipedia.org/wiki/Маршалл_Маклуен.
7. *Многая літа. Благії літа.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yakaboo.ua/ua/mnogii-lita-blagii-lita-zapovidi-104-richnogo-andrija-vorona-jak-zhiti-dovgo-v-schasti-i-radosti.html>
8. *Названо 80 найкращих українських книжок за останнє десятиліття* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2015/07/17/nazvano_80_naykrashchih_ukrainskyh_knyzhok_za_ostannie_desyatylittya_608164
9. *Ньюсвік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ньюсвік>

10. "Оформляндія, або прогулянка в зону" – дебютний роман Маркіяна Камиша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%B4%D1%96%D1%8F>
11. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. – Донецьк: ЛАНДОН–XXI, 2011. – 432 с.
12. "Червоний" (роман) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Червоний_\(роман\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Червоний_(роман))
13. Що таке український бестселер? / В. Панченко, В. Даниленко, В. Шкляр, О. Яровий, Г. Сивокінь // Слово і Час. – 2003. – №2. – С. 41 – 45.

Отримано 25 вересня 2017 р.

м. Київ

Євген Васильєв

УДК 82-21-23

ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ МІСТЕРІЇ В СУЧАСНІЙ ДРАМАТУРГІЇ

Статтю присвячено модифікаціям середньовічного жанру містерії в драматургії на межі ХХ–ХХІ ст. Запропоновано типологію сучасної містерії (містерія-реконструкція, містерія-реінтерпретація, містерія-деконструкція, містерія-буф). На матеріалі творів сучасних драматургів (М. Курочкін, Неда Неждана, А. Вишневський тощо) проаналізовано особливості кожного жанрового типу.

Ключові слова: жанрова модифікація, містерія, реконструкція, деконструкція, реінтерпретація, містерія-буф.

Yevhen Vasylyev. Genre Modifications of Mystery Plays in Contemporary Drama

The article deals with modifications of the medieval genre of mystery play in drama at the turn of the 20th – 21st centuries. The typological division of modern mystery (mystery-reconstruction, mystery-reinterpretation, mystery-deconstruction, mystery-buff) has been proposed. Features of each genre type have been analysed on the material of contemporary drama (M. Kurochkin, N. Nezhdana, A. Vyshnevskiy and others.).

Keywords: genre modification, mystery play, reconstruction, deconstruction, reinterpretation, mystery-buff.

У драматургії ХХ – початку ХХІ ст. простежується виразна тенденція до відродження та модифікації архаїчних жанрів, насамперед середньовічного театру. У її жанровій системі вагоме місце посідають жанри релігійної драми (міраклі і особливо містерія), дидактичні (мораліте і притча) та комедійні жанри (фарс, інтермедія, інтерлюдія, комедія дель арте, екстраваганца). Достатньо звернутися до авторських жанрових визначень п'єс Бернарда Шоу, серед яких ми знайдемо "містерію" ("Кандіда") й "інтерлюдію" ("Інтерлюдія в театрі", "Смаглява леді сонетів"), "притчу" ("Андрокл і лев", "Притчі про далеке майбутнє") й "екстраваганцу" ("Візок із яблуками", "Гірко, але правда", "На міліні", "Женева").

Безумовно, говорити просто про "реставрацію" архаїчних жанрів драматургії в сучасному театрі було б не зовсім коректно. Вони не стільки реставруються, скільки суттєво оновлюються, наповнюються новим жанровим змістом і набувають таких нових форм, які часто мають мало спільного із середньовічними жанровими матрицями. Особливості модифікації архаїчних жанрів, які після тривалої перерви повернулися до театрального життя в абсолютно новому драматургічному дискурсі, ми й розглянемо на матеріалі жанру містерії.

М. Есслін справедливо зауважував, що "намагаючись проникнути в кінцеві істини людського існування не шляхом розумового пізнання, а шляхом передачі метафізичної правди образами живого досвіду, театр абсурду зачіпає